

Abdurrahman'üs'sofi

Yazan : Mra.
Abdurrahman

Mecmuamızın birinci nüshasındaki (Cihan haritacılığının doğuşunda Türk mesaisi) adlı makalemizde bilmünasebe ismi âlisi geçmiş olan bu zat; bin sene evvele ait büyük bir Türk alimi, çok yüksek bir Türk heyetşinasıdır. Kelimenin bütün manası ile diyebilirizki felekiyata ait mesaiide ve bu vadideki keşfiyatta ve bilhassa gök haritaları tersiminde müstesna bir dirayet göstermiş olup ihtiyar Arzımız, şimdiye kadar kendisine bir rakip beslememiş ve bir lokma ekmek yedirmemiştir. Eğer dahî lafzının fevkinde daha azametli ve daha şumullu bir kelime bilseydim, onu, hem ilk ve hem de son def'a olmak üzere müşarünileyh hakkında kullanmak için bir saniye bile tereddüt etmezdim.

Filhakika zamanımızdan on asır evvel berhayat bulunmuş olan bu Türk âlimi: o derecede büyük bir heyetşinas idiki, elinde bittabi bir teleskop ve ya dürbün bulunmadığı halde, zamanımızdan ancak dokuz, on sene evvel keşfedilebilen bir çok hakayıkı katiyetle söylemiş, eski kırk sekiz burcun dört binden fazla yıldızı hakkında tetkikatı mükemmelei felekiyede bulunmuş, bu gün bile bütün rasathanelere esas teşkil eden (Kadir) derecelerini maa küsurat göstermiş, burucu semaviyeyi Batlamyos'la nisbet kabul etmez surette güzel tasvir eylemiş ve fazla olarak alemi beşeriyete, Feleknüma gibi çok kıymetli bir eser ihda etmiştir.

Suverülkevâkîp namile meşhur ve pek mergup olan diğer eserine zayi olmuş nazarı ile bakılmakta iken yarım asır evvel Petresburg kütüphanesinde bulunmuştur. Müşarünileyhin; bu kitapta burucu semaviyenin tersiminde gösterdiği maharet her türlü takdiratın fevkindedir. Maatteessüf şunu da haber verelimki; Abdurrahman'üs'sofi'yi islâm alemlî lâyıkı derecede tanıyamamış ve tabiri diğerle bir tercemei halini yazmamıştır. Meselâ koca (Kamusülâlam) da bu zatın hatta ismine bile tesadüf edilmez.

Fakat, Avrupalılar bu zatı ötedenberi tanıyorlardı ve eserlerini arıyorlardı. Netekim kitaplarının Petresburg'ta bulunması üzerine ilk defa olarak (Thomas Heid) namındaki kadirşinas bir İngiliz müsteşrikî 1665 tarihinde Suverülkevâkîp'i neşretmiş ve 1875 te de Petresburgda fransızca tercemesi tabedilmiştir.

Ne garip tecellidirki; Abdurrahman'üs'sofi' nin azameti fikriye ve keşfiyesi, bir heykeli fennü ilim gibi karşıma dikildiğini ve bu muhterem büyük Türkün önünde yerlere kadar eğilmek istediğimi his eylediğim vakit; nerelidir, nerelerde dolaşmıştır ve hangi tarihte tevellüt ve vefat etmiştir gibi mesailde adeta acz içinde bulunuyordum.

Ve yine ne garip tecellidirki, Essofi' nin bizce meçhul kalan hayatı dahiyanesinin bilinmemesi de, sanki azameti ilmiyesi gibi kavranılamaz diye telakki eylemiştim. Bereket; bir hüsnü tesadüfün yardımı bu üzüntülerimi bertaraf etti ve ondan sonra ruhu üstadın tecellisi de imdadıma yetişti.

Abdurrahman; hicretin 271 inci senesinde (Rey) şehrinde doğmuş ve 92 sene yaşadıktan sonra Bağdat'ta vefat etmiştir. Ali Buye'den Adudüt'devle nin hocası idi. Rahlei tedrisinde yetiştirdiği zevat bir kaç yüzü mütecavizdir. Hükümda-

rın, hazreti üstada muhabbeti ve hürmeti o derecede idiki; bizzat apdest suyunu döker ve mubarek ellerini muntazaman günde beş defa öperdi.

Daha çocuk iken beynel'akran hakimane sözler ile nazarı dikkati celbetmeğe başlamıştı. Geceleri de; henüz ne olduklarını anlamadan yıldızlara uzun müddet bakmakla geçirmekte idi.

Fıtraten semanın azametina ve ecramin esrarengiz hareketlerine meftuniyet hisseden müşarünileyh; yirmi yaşlarına girdiği vakit gece uykularını da fedaya başlamış idi. Bu esnalarda, Batlamyos' un " Elmucesti „ namile arapçaya terce-me edilen kitabından bir nüshasını oldukça büyük bir fedakarlıkla elde edebilmişti. Çelikten daha sert bi azim, nihayet bulmaz bir ilim ile işe başlayan sahibi terceme, bir çok hakayik ve esrarı kevnienin günbegün kendisine inkişaf etmekte olduğunu gördüğünden, tezyidi say ve gayret ederek; ta, Batlamyostan beri kimsenin cesaret edemediği ve belkide hatırına getirmediği tasnifi kevakip ameniyyatına başladı ve bu bapta öyle bir muvaffakiyet ibraz ettiki, meselâ (Eta ursae minoris - Düpbü asgarın bir yileizidir) kevkebinin derece-i lemanını, elinde hiç bir âlet bulunmadığı halde, ilk defa olarak $4\frac{3}{4}$ gibi dörtte üç raddesinde tayin eylemiştir.

Burada bir nebzecik tevakkuf lâzımdır. Çünkü lemanlarına göre kevakibin kadirlerini tayin hususunda gözden başka hiç bir vasıta bulunmadığı zamanlarda, bu koca Türk âliminin, $\frac{3}{4}$ nisbetine kadar tasnife muvaffak olması cidden şayanı hayrettir ve bu derecedeki incelik her türlü takdirin fevkindedir.

Heman söyliyelimki; aradan bin sene geçipte ulûm ve fûnun son derecede terakki eylediği ve bu hususta çok dakik

âletler icat olunduğu vakit, Abdurrahmanın dediği çıkmış ve mezkûr kevkebin filhakika $4\frac{3}{4}$ leman derecesi ile ışıldadığı görülmüştür.

Vakıa kevakibin leman dereceleri mururu zamanla azalabilir ve çoğalabilir. Bizim arz etmek istediğimiz mes'ele, küsurata kadar tayini kadir kudretinin kendisinde tecelli eylemesidir. Hele (Andromediae = Emreei müselsele) burcundaki Üpsilon kevkebinin civarındaki sehabiyeye hakkında tam bin sene evvel yine ilk defa olarak verdiği malûmat, hayretlerle karşılanacak bir ihbardır.

Yakin vakitlere kadar adî bir yıldız zan olunmuş bulunan mezkûr sehabiyeden bahsederken müşarünileyh: “ .. Bu bir yıldız değil, mesafesi akıl ve hayalin kavrayamayacağı derecede uzak, derdesti teşekkül, bir alemleri semavî, büyük bir sehabiyedir. Dünya ve manzumelerin menşei sehabiyelerdir.., demiştir.

Bir iki satıra sığdırdığımız bu sözlerin mahiyeti uzmasını anlayabilmek için felekiyata vukuf lâzımdır. Asrımızın en büyük alimlerinden müteyeffa Kamil Flamariyon, bu sözlerin mahiyeti hakikiyesi için ne kadar uzun yazılar yazmış ve Abdurrahman'üs'soff' nin cevvaliyeti fikriyesini ve dehayi keşfisini ne kadar parlak cümlelerle ifade etmiştir.

Filhakika: Abdurrahman'üs'sofiden sonra, felekiyyuni garbiye ancak on yedinci asırda buna vakıf olmuşlar ve yine ancak 1612 senesinde Frankonyalı “ Simon Mariüs „ nam heyetşinas bir, iki söz söyliyebilmiştirki hazreti üstattan 652 yıl sonra demektir. Mamafih Simon bile bunun sehabiyeliğini anlayamamış “ Belki bir kuyruklu yıldızdır. „ demiştir. Hele sehabiyelerin manzumeler beşigi olduğuna dair tek bir söz bile sarfetmemiştir. Meşhur Galile ve Tihobrahe dahi bundan daha sonraları bahsedebilmişlerdir.

Bununla beraber Abdurrahman'üs'sofi'nin mesafe hakkındaki kehaneti ancak on, on bir sene evvel yani 1923 de tasdik edilebildiği düşünülürse, dahî önünde kemali tevazula egilmekte ne kadar haklı olduğumuz takdir olunur. Mezkûr sehabiyenin Arza mesafesi 45000 parsektir. Bir parsek ise, 149 milyon kilometre olan mahreki Arz nısıf kutrunu, bir derece saniyesi tahtında görecektir uzak bir noktanın manzumemize mesafesidirki takriben 27 tirilyon kilometreye, yani 60 milyon sene şümendüfer yolculuğuna muadildir. Şu halde:

$$27,000,000,000,000 \times 45,000$$

düşüncesile 12 kentilyon, 150 katrilyon kilometrelik bir uzaklık demektir. Bilafasla saatte 60 kilometre süratle koşabilen bir ekispres, bu muazzam mesafeyi 25 tirilyon, ve saniyede 300 000 kilometre kateden zıya, ancak 79 milyon sene de bitirebilir.

Bundan şu anlaşılırki: mevzuubahs sehabiyenin bu günkü rüyeti, 79 milyon sene evvelki manzaraya ait olup, bittabi bu bapta söylenilen sözler de o kadar eski zamanlara mütealliktir. Yani halihazırda mezkûr sehabiye ağılebi ihtimal tekemmül etmiş, manzume şekline girmiştir. Eğer her hangi bir hadise ile yok edilmiş ise; bizim, mevcut olmayan bu uzak alemleri 79 milyon sene daha bilalüzum tetkik edeceğimiz şüphesizdir.

Şimdi tasavvur edelim: Bir insan vefat ettiği vakit onun ruhu bir an içinde Abdürrahman'üs'sofi'nin sehabiyesine nakledilüpte gözlerine oradan Arzı görebilmek kudreti verilse, bunun müşahedatı bittabi 79 milyon sene evvele ait olacağından, Arzımızı derdesti teşekkül köpüklü bir lapa halinde görür. Üzerinde değil insan ve hayvanatın zuhuruna, hatta kıtaatı malûmenin teşekkül ettiğine bile şahit olamaz. Halbuki işte Arzımız mükemmelen teşekkül etmiştir ve üzerinde

her türlü hayvanat ve nebatat vardır; insanlar da mevcuttur. Binaenaleyh; bunların teşekkül hadiseleri tarih itibarile Arz-
lılar için bir mazi mahiyetinde iken sehabiyeliler için elbette
birer istikbaldir.

Kâinatın vüsâtı, böyle garip tezatlara sebebiyet verir. Bir de şöyle tasavvur edelim: Yine mezkûr sehabiye kadar uzak mesafelerde yeni bir alem meydana getirilirse, Arzımı-
zın heyetşinasları, 79 milyon sene bundan haberdar olama-
yacaklardır veyahut mevcut bir alem yok edilse yine 79
milyon sene onu var zannedip tetkikatda bulunacağız. Yani
her iki nihayetinde de muammalar dolu uzun bir boşluk, bir
varlık veya yokluk

Sadede gelelim:

Abdürrahman'üs'sofinin felekiyat aleminde göstermeğe mu-
vaffak olduğu harikalar yalnız bunlardan ibaret değildir. Mü-
şarünileyhin; Sünbüle burcunun 61 numaralı yıldızı hakkında
verdiği malûmat ise daha parlak ve daha yüksektir. Şöyleki:

Bu yıldız için bin sene evvel (muzaaftır) demesi nazarı
dikkati celbetmiştir. Çift yıldız ne demektir? Göklerde böyle
çiftler bulunabilir mi? Ve esasen neden çift olsun? Bunların
mahiyeti ne olursa olsun; her halde heyet ilminin en çetin
sahifelerini teşkil eden (Kevakibi muzaafa) meselesini dünya
üzerinde en evvel Abdürrahman'üs'sofi söylemişti. Maamafih
son asır içinde bu yıldız hakkında çok dedikodular olmuş,
garip maceralar, hararetamiz münakaşalar cereyan etmiştir.
Çünkü Essofi'nin ihbarına rağmen bu günkü teleskopların
himmetile bu yıldızın çift değil tek olduğu anlaşılmıştır.

Ey kari; bu yanlışlık dolayısıyla Abdürrahman'üs'sofi hak-
kında zinhar ruhun sıkılmasın . .

Vakıa bu günkü tetkikata göre; 61 numaralı kevkep muzaaf değil, yalnız başına bir güneştir. Fakat hazreti üstadın kudreti ilmiyesine bizlerden pek ziyade iman etmiş bulunan Avrupa felekiyonu, müşarünileyhin her halde hata etmediğine o derecede kani idilerki, her türlü fedakârlıklara katlanarak tetkikata koyulmuşlar ve neticede bu baptaki perdei esrarı tamamen yırtmışlardır. Zira medit ve üzücü taharriyattan sonra anlamışlardırki, 61 Sünbüle yıldızı, Abdürrahma'üs'sofî zamanında hakikaten muzaaf ve refiki de bu günkü haritai semaviyelerde 63 Sünbüle namile gösterilen yıldız imiş. Ancak kevkebi talinin hareketi zatiyesindeki sürat dolayısı ile 61 Sünbüle'den ayrılmıştır.

Mes'ele bin sene evvele irca, yani 63 numaralı yıldız geldiği istikamete doğru iade edildiği takdirde tamamen Essofî'din dediği tahakkuk ederki, her ikisi yani 61 ve 63 Sünbüle kevkepleri bin sene evvel hakikaten bir muzaafei irtisamiye teşkil ediyorlarmış . .

Görülüyorki; bu büyük adamın bin sene evvllki ufak bir sözü bütün dünya felekiyonunu tereddütlere, azim hesaplara sokmak gibi bir hadise için kâfi gelmiştir.

Asrı hazır felekiyonu içinde hiç bir kimse yokturki, Abdürrahman'üs'sofî'nin ismini, terçümei halini, kudreti âliyesini öğrenmiş olmasın. Keza malûm hiç bir yıldız tasavvur edilemezki bin sene evvel müşarünileyhin kudretli gözüyle müteaddit defalar müşerref olmuş bulunmasın. Ben mecmuamızın mahdud sahifelerini fazla işgal etmemek için Hazreti üstadın müsaadei maneviyeleri ile sözümü burada kesiyorum.
